

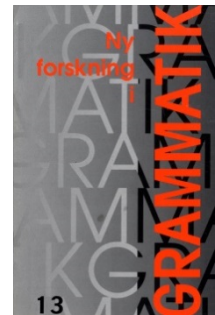
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Temporale konjunktioner i dansk

Forfatter: Sune Sønderberg Mortensen

Kilde: P. Durst-Andersen, L. Falster Jakobsen, H. Jansen, J. Pedersen & E. Strudsholm (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 13, 2006, s. 177-198

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet. 2006

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Temporale konjunktioner i dansk

Sune Sønderberg Mortensen

1. Indledning

Blandt underordningskonjunktionerne i dansk finder man de temporale konjunktioner, der kan bruges til at etablere tidslige relationer mellem ledsætningsbegivenheder og oversætningsbegivenheder:¹

- (1) Jeg gik i seng før gæsterne gik hjem
- (2) Gæsterne gik hjem da han var gået i seng
- (3) Mens han lå og sov, gik gæsterne hjem

Ledsætninger der indgår i sådanne tidslige relationer – temporale ledsætninger – er tidsadverbialer, men i modsætning til andre tidsadverbialer som *kl. 2* eller *først på aftenen* udtrykker de ikke en absolut tidsangivelse, men en selvstændig begivenhed der står i en bestemt kronologisk relation til oversætningsbegivenheden.²

Denne artikel er en præsentation af mit igangværende specialearbejde om danske temporale konjunktioners semantik og grammatik. I det følgende lægger jeg ud med at præsentere nogle af de centrale problemstillinger der karakteriserer emnet. Derefter viser jeg på grundlag af konjunktionerne *før*, *siden* og *mens* hvordan detaljerede semantiske analyser af temporale konjunktioner kan danne udgangspunkt for at beskrive og forklare deres grammatiske egenskaber.

1. Begivenhed skal her forstås som State of Affairs i FG-terminologi (Dik 1997).

2. Temporale ledsætninger kan også modificere dele af sætninger, fx nominaler, der har semantisk status af begivenheder. Her behandler jeg kun relationer mellem oversætninger og ledsætninger.

2. Temporale konjunktioner og ledsætninger

2.1. *Dansk grammatik*

Temporale konjunktioner og ledsætninger er i den danske grammatiktradition ikke blevet særlig grundigt behandlet. Perspektivet er med få undtagelser³ top-down, idet beskrivelserne tager udgangspunkt i temporale ledsætninger og derpå bevæger sig 'ned' til de konjunktioner der indleder dem. Fra Diderichsen og frem til i dag beskrives temporale ledsætninger således alment som en perifer gruppe af implikative ledsætninger, dvs. relativsætninger, der i det store og hele indledes af konjunktionerne *når*, *da* og *mens* (Diderichsen 1971 [1946], Hansen 1997, Hansen & Heltoft 2005). Det er altså temporale ledsætningers generelle fællestræk med relativsætninger der er i fokus, snarere end deres særlige temporale egenskaber.

Hos Mikkelsen findes mere indgående semantiske beskrivelser af temporale ledsætninger, og i disse beskrivelser når han omkring et stort antal temporale konjunktioner, der når man rydder lidt op og ud i dem, kan siges at udgøre det centrale inventar i dansk: *før*, *inden*, *indtil*, *efter*, *siden*, *mens*, *idet*, *da* og *når* (Mikkelsen 1975 [1911]). Han opdeler temporale ledsætninger efter deres tidlige placering i forhold til oversætningen og får derved "eftertidige" eller posteriore (indledt af *før*, *inden* og *indtil*), "førtidige" eller anteriore (indledt af *efter* og *siden*), "samtidige" eller simultane (indledt af *mens* og *idet*) og "sam- og førtidige" eller simultan-anteriore (indledt af *da* og *når*) ledsætninger.⁴

Som en konsekvens af top-down-perspektivet kan hverken Mikkelsen eller de Diderichsen-inspirerede fremstillinger redegøre systematisk for det karakteristiske fællestræk ved temporale konjunktioner at de næsten alle kan have funktioner ud over deres temporale funktion(er), fx kausale, finale, konditionale og adversative funktioner. Disse polysemiske egenskaber fremgår kun implicit af de nævnte fremstillinger ved at de samme konjunktioner anføres som indledere til forskellige

3. Fx Hansen, Aa. (1967) og Therkelsen (2003).

4. De latinske betegnelser er den mest udbredte terminologi i den internationale litteratur (fx Hengeveld 1998, Quintero 2002). Da de samtidig – i modsætning til Mikkelsens danske termer – udelukker sammenblanding af objekt- og metasprog, er det dem jeg anvender i det følgende.

typer ledsætninger. Således kan fx temporale og kausale ledsætninger begge indledes af konjunktionen *da* og dermed – ved første øjekast – have sammenfaldende udtryksmuligheder:

(4) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog var kørt

Ledsætningen i eksempel (4) kan lige så vel være kausal som rent temporal.

Wiwel anfører med direkte henvisning til Mikkelsens rent semantiske klassificering at disse forskelle ikke er en opgave for grammatikken, og afviser således at beskæftige sig med temporale og andre adverbelle ledsætninger (Wiwel 1901: 326).

Jeg håber – som led i mine indledningsvist anførte målsætninger – at vise at forskellene mellem de temporale konjunktioners temporale og non-temporale funktioner faktisk til dels er en opgave for grammatikken.

2.2. Andre fremstillinger

Blandt de engelsksprogede fremstillinger finder man en del bud på detaljerede analyser af temporale ledsætninger og konjunktioner som afgrænset område, fx Edgren (1971), Heinämäki (1978) og Ritchie (1979).

Heinämäki og Ritchie undersøger systematisk dele af de enkelte temporale konjunktioners logisk-semantiske egenskaber og viser bl.a. at mange af konjunktionerne er underlagt særlige restriktioner mht. tempus og telicitet. Ritchie formulerer fx en regel om tempusoverensstemmelse:

Surface Tense Constraint: If two clauses are joined by a temporal connective, they must both have the same tense. (Ritchie 1979: 113)

Han identificerer desuden forskellige typer af relationer temporale ledsætninger kan have til deres oversætning afhængig af telicitetsforhold, nemlig (i min noget anderledes anvendelse) relationsgrænse,

relationspunkt og relationsinterval (Ritchie 1979: 103ff). Dette vender jeg tilbage til.

Edgren observerer også restriktioner på temporale konjunktioner og konkluderer på baggrund af en række kvantitative undersøgelser at temporale konjunktioner generelt fungerer temporalt når visse grammatiske kriterier for ledsætningens struktur er opfyldt, bl.a.:

- (1) the clause is non-negative ...
- (2) the verbal group is non-modal, or, if modal, contains *can/could* ...
- (3) the T-structure is matched,⁵ or, if unmatched, contains a past modal group in the head clause ... (Edgren 1971: 243).

Disse restriktioner synes at træde klart frem i følgende ugrammatiske eksempler:

- (5) * De stod og ventede indtil bussen ikke kom
- (6) * Jeg tager af sted når Jørgen måske ringer
- (7) * Vi ventede i en evighed før bussen kommer

Edgrens analyse peger i retning af at der faktisk kan opstilles grammatiske kriterier der adskiller de temporale konjunktioners temporale og ikke-temporale funktioner fra hinanden. Men hvis man igen betragter eksempel (4):

- (4) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog var kørt

er alle Edgrens kriterier her opfyldt,⁶ og alligevel er det stadig ikke klart hvorvidt der er tale om en temporal eller kausal relation. Man kan til gengæld argumentere for at en temporal konjunktion ikke kan fungere temporalt hvis blot et af kriterierne er uopfyldt. I eksempler hvor Edgrens kriterier således ikke er imødekommet, vil sætningen ofte

5. Dvs. ledsætningens tempus er i overensstemmelse med oversætningens tempus.

6. Ud over de tre ovenfor nævnte har Edgren to kriterier, som jeg her vælger at se bort fra, da jeg finder dem problematiske, og de kræver yderligere forklaring og plads. Det skal dog fastslås at alle hendes kriterier opfyldes af eksempel (4).

enten være ugrammatisk som i (5) – (7) eller etablere en non-temporal relation som i følgende omskrivninger af (4), hvor konjunktionen i alle tre tilfælde fungerer kausalt:

- (8) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog ikke var kørt
- (9) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog måske var kørt
- (10) Peter lagde sig til at sove da det sidste tog er kørt

Fælles for de nævnte fremstillinger er imidlertid at de ikke giver klare semantiske forklaringer på de nævnte grammatiske observationer. Der ekspliciteres ikke sammenhænge mellem konjunktionernes leksikalske og grammatiske egenskaber, og det forklares ikke at den temporale funktion i bestemte kontekster kan etableres selv når reglerne er brudt:

Brud på reglen om negation:

- (11) Jeg er ked af det og forvirret, for det var anderledes da vi ikke boede sammen
(www.oestrogen.dk)

Brud på reglen om modalitet:

- (12) Man vil også se at nogle unge får lov til at holde orlov i 3-6 måneder mens de måske tager til udlandet eller afprøver drømmen om at blive kunstner eller rockstjerne
(www.kompetencecirklen.dk)

Brud på reglen om tempusoverensstemmelse:

- (13) Han havde her til eftermiddag et møde med politidirektør Hanne Bech Hansen, Københavns Politi, før han i morgen mødes med Frank Jensen
(www.danske-nyheder.dk)

Sammenfattende er der i de eksisterende fremstillinger af temporale konjunktioner og ledsætninger ikke gjort meget ud af at undersøge og beskrive sammenhængene mellem semantiske og grammatiske egenskaber. I den danske grammatiktradition har fokus været på generelle ledsætningskategorier, og der har kun været interesse for temporale ledsætninger og konjunktioner i det omfang de har illustreret mere generelle betragtninger, fx som grænsetilfælde mht.

implikative ledsætninger. De engelsksprogede fremstillinger tager i højere grad fat i de enkelte temporale konjunktioner, men ekspliciterer ikke sammenhængene mellem semantiske og grammatiske egenskaber.

I det følgende anlægger jeg et bottom-up-perspektiv og undersøger først konjunktionen *før*s leksikalske egenskaber og konstruktionsmuligheder og derefter dens betingelser for at etablere temporale og non-temporale relationer. Endelig sammenligner jeg kort *før* med konjunktionerne *siden* og *mens*. Disse tre konjunktioner repræsenterer hhv. kategorierne posterior, anterior og simultan såvel som relationstyperne relationsgrænse, relationspunkt og relationsinterval.

3. Før

3.1. Indledende bemærkninger

Før er en posterior konjunktion, dvs. dens temporale funktion er at placere ledsætningsbegivenheden kronologisk senere end oversætningsbegivenheden. Der er dog mere at sige om dens temporale egenskaber – eller dens temporalitet – og for at redegøre for nogle vigtige nuancer introducerer jeg i løbet af analysen en grafisk model til at illustrere *før*s temporalitet. Modellen bygger til dels på Heinämäkis (1978) og Ritchies (1979) resultater.

3.2. Temporal funktion

Som tidligere forklaret har temporale konjunktioner særlige egenskaber med hensyn til telicitet og tempus. *Før*s temporalitet afhænger af bestemte telicitetsforhold, og derfor undersøger jeg først systematisk telicitetsmulighederne i oversætningsbegivenheder og ledsætningsbegivenheder. Jeg opererer med to telicitetsmuligheder: afsluttet begivenhed og uafsluttet begivenhed.

3.2.1. Afsluttede begivenheder i oversætning og ledsætning

Eksempel (14) består af afsluttede begivenheder i både over- og ledsætning:

(14) Jeg gik i seng før gæsterne gik hjem

Med udgangspunkt i (14) kan man konstruere en model som i fig. 1:

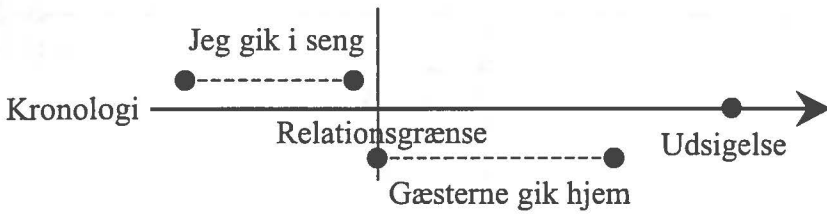

Fig. 1: Før, model af eksempel (14)

Begivenheden 'jeg gik i seng' er afbildet som et **lukket** interval (dvs. med en prik i hver ende) oven for kronologiaksen, og begivenheden 'gæsterne gik hjem' ses som et lukket interval neden for aksen. Præteritumformen betyder at udsigelsespunktet befinder sig senere end begivenhederne, hvilket er vist med prikken længst til højre.

Det er afgørende at punkternes placering i forhold til hinanden udelukkende er relativ. Det fremgår ikke af (14) hvor lang tid begivenhederne tager, kun at den ene begivenhed bliver afsluttet på et eller andet tidspunkt før den anden begivenhed starter. Det er altså muligt at 'jeg' gik i seng tre timer før gæsterne begyndte at gå hjem, eller umiddelbart før.

Der er med andre ord en grænse for hvor langt begivenheden kan strække sig, og det er ledsætningsbegivenhedens startpunkt der sætter denne grænse, som jeg kalder en relationsgrænse (RG).

3.2.2. Uafsluttet oversætningsbegivenhed

Eksempel (15) har ligesom eksempel (14) en afsluttet ledsætningsbegivenhed, men her er oversætningsbegivenheden uafsluttet:

- (15) Vi skrev for erhvervslivet før erhvervslivet opdagede internet
tet
(www.terselycogent.com)

Oversætningsbegivenhedens uafsluttethed har konsekvenser for modellens udfyldning, jf. fig. 2:

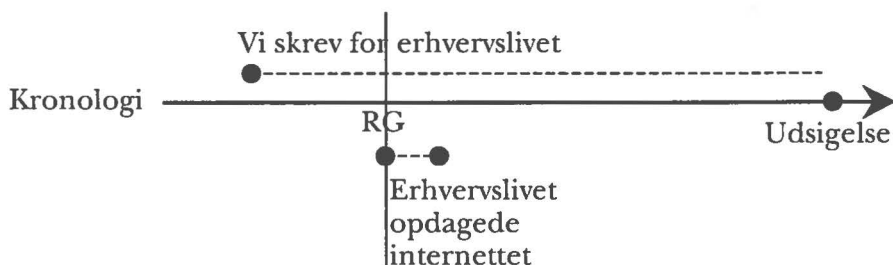

Fig. 2: Før, model af eksempel (15)

I fig. 2 er den **uafsluttede** oversætningsbegivenhed afbildet som et **åbent** interval (dvs. det har kun prik i den ene ende). Sætningen er et reklameslogan hvor firmaet bryster sig af at være erfarne. De startede med at skrive for erhvervslivet for længe siden, 'før erhvervslivet opdagede internettet'. Men sloganet skal næppe forstås således at erhvervslivets opdagelse af internettet betød at firmaet standsede sine aktiviteter.

Oversætningsbegivenhedens start ligger altså før ledsætningsbegivenhedens start, men slutpunktet er udefineret, og det skyldes at oversætningsbegivenheden er uafsluttet. Hvis der havde stået:

- (16) Vi skrev tre pressemeddelelser for erhvervslivet før erhvervslivet opdagede internettet

dvs. hvis oversætningsbegivenheden var afsluttet, ville den være helt afviklet før ledsætningsbegivenheden startede, svarende til eksempel (14). Før's temporalitet er altså afhængig af teliciteten i oversætningsbegivenheden.

3.2.3. Uafsluttet ledsætningsbegivenhed

For at fuldende billedet præsenterer jeg også en konstruktion med uafsluttet ledsætningsbegivenhed:

- (17) I virkeligheden, så kendte jeg avantgardemusikken før jeg kendte den traditionelle musik
(www.cinemazone.dk)

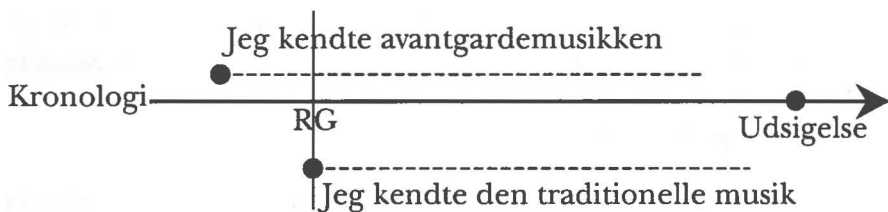

Fig. 3: Før, model af eksempel (17)

Ledsætningsbegivenhedens uafsluttethed har ikke konsekvenser for den temporale relation. Ledsætningsbegivenheden har den ene temporale funktion at dens startpunkt sætter relationsgrænsen. Det er således startpunktet alene der forankrer oversætningsbegivenheden, i dette tilfælde ved at markere overgangen fra 'ikke at kende' til 'at kende den traditionelle musik'.

Således er oversætningsbegivenhedens telicitet afgørende for den temporale relation *før* etablerer, mens ledsætningsbegivenhedens telicitet er irrelevant.

3.3. Negation og modalitet

Som Edgren påpeger, er det i mange tilfælde problematisk at have negation eller modale elementer i temporale ledsætninger:

(18) * Jeg gik i seng før gæsterne **ikke** gik hjem

(19) ?? Jeg gik i seng før gæsterne **formentlig** gik hjem

I bestemte kontekster forekommer dog sådanne konstruktioner:

(20) Morgenen skulle jo ikke lige ødelægges fem minutter før jeg **ikke** ser ham nogle timer
(www.aeris.dk)

(21) Her er jeg villig til at indgå væddemål – du bliver smidt ud eller oplever din første karantæne på Silkeborg Stadion, før jeg **ikke** længere får lov at skrive om SIF i avisen? Vi kan sætte en pakke kinesere på højkant
(www.sif4ever.dk)

- (22) Der er således lagt op til et omfattende møde med flere store udfordringer for det danske formandskab før man **formentlig** får en historisk aftale på plads
(www.landbrug.dk)

Selvom konstruktionerne kan virke opsigtsvækkende, er der tale om legitime udstrækninger af hvad en begivenhed kan være: I (20) og (21) må ledsætningsbegivenhederne tolkes som tilstande hvori noget bestemt **ikke** er tilfældet⁷. Denne tolkning er blot svær at gennemføre inden for den kontekst fx (18) udpeger. Negerede *før*-ledsætninger kan lade sig gøre, men skurrer gerne i ørerne fordi *før* tvinger en afsluttedes-tolkning ned over ledsætningsbegivenheden, der ellers – på grund af negationen – er uafsluttet.

(22) er tillige fuldt legitim og viser at en *før*-ledsætning også kan udtrykke indhold ud over det rent propositionelle, dog stadig i et fastlagt kronologisk forhold til oversætningen.

Negation og modale elementer kan således ikke siges at være kriterier for at afgøre om *før* fungerer temporalt.

3.4. *Tempus og udsigelsespunkt*

Førs temporalitet afhænger ikke af tempus. Tempus er udtryk for udsigelsens placering i forhold til de begivenheder der beskrives, og hvis der fx havde været præsens i de eksempler der er afbildet ovenfor, ville det blot svare til at udsigelsen var placeret til venstre for begivenhederne.

Når fx Ritchie hævder at tempus skal være ens i over- og ledsætning, antager han at udsigelsen nødvendigvis er placeret enten *før* eller *efter* begge begivenheder. I konjunktionen *førs* tilfælde kan udsigelsen imidlertid også placeres **imellem** de to begivenheder, hvilket resulterer i forskellige tempora i over- og ledsætning, som det var tilfældet i eksempel (17), der her gentages:

- (17) Han havde her til eftermiddag et møde med politidirektør Hanne Bech Hansen, Københavns Politi, før han i morgen mødes med Frank Jensen

7. Negation anses af flere som en særlig durativ telicitetsmarkering, jf. Karttunen (1974: 284).

(17) kan afbildes således i modellen:

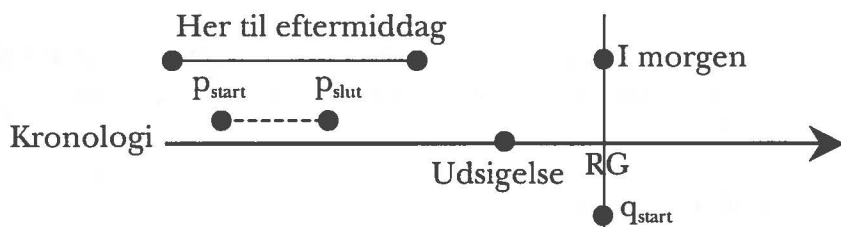

Fig. 5: Før, model af eksempel (17)

De to begivenheder, som her kaldes p og q , finder sted inden for de tidsrammer sætningen udspecificerer, hhv. 'her til eftermiddag' og 'i morgen'. Tempusvalget angiver at udsigelsespunktet befinder sig senere end 'her til eftermiddag' og p , men tidligere end 'i morgen' og q_{start} .

Denne konstruktion kan lade sig gøre på grund af relationsgrænsen, som netop giver mulighed for en periode mellem oversætningsbegivenheden og ledsætningsbegivenheden hvor udsigelsen kan placeres. Det er dog en betingelse at det fremgår klart, dvs. ved hjælp af tidsadverbialer, at oversætningsbegivenheden fandt sted i fortiden, og ledsætningsbegivenheden vil finde sted i fremtiden:

- (23) ? Han havde et møde med politidirektør Hanne Bech Hansen før han mødes med Frank Jensen
- (24) Han havde **her til eftermiddag** et møde med Politidirektør Hanne Bech Hansen før han **i morgen** mødes med Frank Jensen

Endelig skal de valgte tempora muliggøre at *før*s posterioritet overholdes, dvs. der kan ikke byttes rundt på begivenhedernes rækkefølge.

3.5. Non-temporale funktioner

3.5.1. Finale funktioner

Før har ud over sin temporale funktion tre forskellige non-temporale funktioner. To af dem er finale funktioner, hvilket betyder at begiven-

heden i *før*-ledsætningen fungerer som en slags resultat eller konsekvens i forhold til oversætningsbegivenheden:

- (25) Men det reelle antal cykeluheld er langt højere. Det **skal** nok ganges med fire eller fem før det svarer til virkeligheden (Korpus 2000)
- (26) **Gå hjem før** jeg giver jer alle en smertelig lærestreg!
(www.selvsving.dk)

I (25) fører realiseringen af oversætningsbegivenheden til realiseringen af ledsætningsbegivenheden, og i (26) fører realiseringen af oversætningsbegivenheden til **forhindringen** af ledsætningsbegivenheden.

Begge de ovenstående relationer, som jeg kalder hhv. en **positiv final** relation og en **negativ final** relation, er på overgangen til konditionalrelationer: hhv. *hvis p, så q* og *hvis ikke p, så q*. Dette skyldes imidlertid ikke specifikt *førs* semantik, men valget af non-realiseret i oversættelserne, dvs. hhv. *skal* og imperativ, der blot tilføjer den information om *før*-ledsætningens finale indhold at det (endnu) ikke er realiseret. Både den positive finale og negative finale funktion af *før* forekommer dog også i kontekster hvor den konditionale semantik ikke er til stede. Således er det afgjort at ledsætningsbegivenhederne er hhv. realiseret og ikke realiseret i (27) og (28):

- (27) Der skulle hollandsk hjælp til før det lykkedes danskerne at udligne.
(Korpus 2000)
- (28) Det store flertal af de unge tegnere og digtere døde før de blev voksne
(Korpus 2000)

Endelig kan der etableres en slags kausal relation hvis oversættelsen negeres:

- (29) Det kan være en stor oplevelse at opleve et vildt dyr i sine naturlige

omgivelser, men for nogle mennesker er det ikke nok. De er **ikke** tilfredse før de får billeder med hjem
(www.dr.dk)

Her er det oversætningen og ikke ledsætningen der har final funktion, idet oversætningsbegivenheden (inklusive negation) forhindres hvis ledsætningsbegivenheden realiseres. Ledsætningen udtrykker således en årsag. Denne *ikke p, medmindre q*-relation er ligesom de to andre non-temporale relationer i høj grad kontekstuel betinget. Fx ville (28) kun kunne læses som temporal selvom oversætningen blev negeret. Der kan dog opstilles leksikalsk-grammatiske kriterier for *før*s tre non-temporale funktioner.

3.5.2. Kriterier for positiv final funktion

To kriterier skal imødekommes for at *før* kan få positiv final funktion. Det ene er at oversætningens propositionelle indhold skal modificeres af en nødvendighedsmarkør, fx *skulle, måtte, være nødt til* mv. Fjerner man fx nødvendighedsmarkøren fra (27), kan relationen kun tolkes som temporal:

(30) Der kom hollandsk hjælp til *før* det lykkedes danskerne at ud-
ligne

Det andet kriterium er at der ikke kan indgå adled til *før*, som fx *en halv time før, umiddelbart før* eller *et år før*, da de ligeledes resulterer i en rent temporal relation (eller en meningsløs sætning):

(31) Der skulle hollandsk hjælp til **umiddelbart før** det lykkedes dan-
skerne at udligne

(32) ?? Det skal nok ganges med fire eller fem **en halv time før** det
svarer til virkeligheden

3.5.3. Kriterier for negativ final funktion

Kriteriet vedr. adled gælder tillige her, og derudover er kriteriet for at *før* kan få negativ final funktion, at oversætningen er konstrueret så den kan få regulativ sproghandlingsværdi, fx med brug af imperativ som i (26) eller modalverber:

- (33) Kan I gå hjem før jeg giver jer alle en smertelig lærestreg!
 (33a) I skal gå hjem før jeg giver jer alle en smertelig lærestreg!
 (33b) Mon ikke vi bør gå hjem før han giver os alle en smertelig lærestreg?

En sætning med negativ final *før*-ledsætning skal kunne fungere regulativt fordi *før*-ledsætningen fastsætter en tidsfrist (samt konsekvensen af ikke at overholde den), og en tidsfrist forudsætter en handling der skal udføres.

3.5.4. Kriterier for kausal funktion

Ud over adleds-kriteriet, som også gælder her, er kriteriet for *før*'s kausale funktion det allerede nævnte at oversætningen skal være negeret.

3.6. Opsummering

Før har som kodet indhold den funktion at etablere en relationsgrænse, der markerer starten på ledsætningsbegivenheden og grænsen for oversætningsbegivenheden, medmindre oversætningsbegivenheden er uafsluttet.

Før insisterer i stor udstrækning på at fungere temporalt. Den temporale funktion accepterer enhver kombination af afsluttede og uafsluttede begivenheder i over- og ledsætning, og en temporal *før*-ledsætning kan i visse kontekster tåle negation, modale elementer og tempusuoverensstemmelse. *Før* har altid – hvis sætningen fungerer – temporal funktion når den er knyttet til et tidsadverbielt adled, og den temporale funktion kan også opretholdes når betingelserne for non-temporal funktion er til stede.

Før har mindst tre non-temporale funktioner, en positiv final, en negativ final og en kausal funktion. De er alle kontekstafhængige, men forudsætter hhv. nødvendighedsmarkører, konstruktioner der tillader regulative sproghandlinger, og negation af oversætningen.

4. Siden

4.1. Temporal funktion

Siden er en anterior konjunktion, dvs. dens temporale funktion er at placere ledsætningens indhold kronologisk tidligere end oversætning-

gens indhold. Den adskiller sig desuden fra *før* ved sin ringe fleksibilitet. Den kan kun fungere temporalt i konstruktioner med præsens perfektum eller præteritum perfektum i oversætningen og præteritum i ledsætningen:

- (34) Han har fisket stør siden han var 13
(Korpus 2000)

Jeg gennemgår ikke telicitetsvarianterne, men nævner blot at oversætningsbegivenhederne på grund af perfektumkravet altid er uafsluttede, og at ledsætningsbegivenhedernes telicitet ikke har konsekvens for *sidens* temporalitet.

Siden etablerer ikke en relationsgrænse, men et relationspunkt (RP):

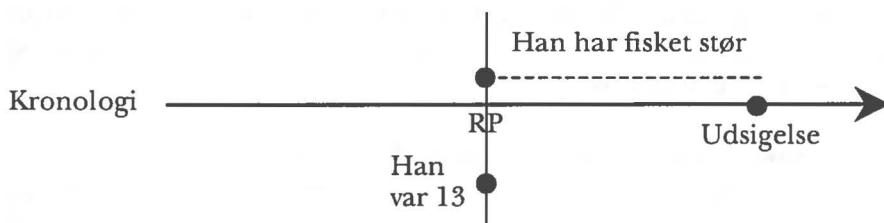

Fig. 6: *Siden*, model af eksempel (34)

Siden bevirker at oversætningsbegivenheden i alle tilfælde strækker sig hele vejen tilbage til ledsætningsbegivenheden. Da det ikke er muligt at oversætningsbegivenheden kunne være startet senere end ledsætningsbegivenheden, er der altså tale om et relationspunkt og ikke en relationsgrænse.

Denne distinktion kan kaste lys over *sidens* strenge krav til tempus. Efter som oversætningsbegivenheden rækker helt tilbage til ledsætningsbegivenheden, som er et punkt uden udstrækning, er der ikke mulighed for at rokere rundt med udsigelsen og de to begivenheder. Denne semantiske restriktion kommer til udtryk i de nævnte tempuskrav.⁸

8. Andre relationspunkt-konjunktioner, som fx *indtil*, lader denne restriktion komme til udtryk i et krav om tempusoverensstemmelse.

4.2. *Non-temporal funktion*

Sidens non-temporale funktion er kausal i den forstand at *siden* gør ledsætningens indhold til en forklaring på den sproghandling oversætningen realiserer (Therkelsen 2003: 6):

- (35) Overvejer du forbrugsafregnet ADSL siden du spørger om regningerne?
(www.itzonen.dk)
- (36) Men resten tænker, at de da må være dumme, siden de ikke forstår øvelsen
(www.dgi.dk)

Sidens kausale funktion bibeholder det anteriore element af dens temporale funktion, nemlig at ledsætningens indhold finder sted forud for oversætningens. Tempuskravene falder dog bort, og dermed er det muligt at anvende dem som kriterier for både den temporale og non-temporale funktion.

4.3. *Kriterier for temporal og non-temporal funktion*

En konstruktion med *siden* etablerer i alle tilfælde temporal funktion hvis den er knyttet til et adled som fx *lige*, og konstruktionen tillige opfylder tempuskravene. Fx kan (35) og (36) omskrives så de med lidt god vilje kan tolkes som temporale:

- (37) Har du overvejet forbrugsafregnet ADSL lige siden du spurgte om regningerne?
- (38) ? Men resten tænker at de da må have været dumme lige siden de ikke forstod øvelsen

Endelig kan man (ud over (38)) finde eksempler på at negation af en temporal ledsætning også for *sidens* vedkommende går an:

- (39) Forholdet mellem Mikkeline Kirkegaard, Dansk Kunstsøjteforbund og Team Danmark har været anstrengt siden hun **ikke** fik lov til at deltage i vinter-OL i Salt Lake City i starten af året fordi hun formelt ikke opfyldte udtagelseskravene
(www.dillesport.dk)

ligesom modale elementer heller ikke kan gøres til kriterier:

- (40) Endnu et stærkt hold med erfarne ryttere som Beloki (bliver spændende at se om han har genfundet formen som har svigtet han (sic) lige siden han **vel** havde en reel chance for at slå Armstrong, da han styrtede ned at (sic) bjerget)
(<http://debat.tv2.dk>)

Dog er *siden* mere tilbøjelig end *før* til at fungere non-temporalt, og i de fleste tilfælde er negation eller modale elementer i ledsætningen indikatorer på kausal funktion. Der er imidlertid et afgørende kriterium for at en *siden*-ledsætning kan være kausal, og det er som vist fraværet af en perfektumform i oversætningen og en præteritumform i ledsætningen, der enten udløser den non-temporale funktion eller gør sætningen ugrammatisk.

5. Mens

5.1. Temporal funktion

Mens er en simultan konjunktion, dvs. den placerer ledsætningsbegivenheden samtidigt med oversætningsbegivenheden. Den etablerer et relationsinterval (RI), hvori oversætningsbegivenheden finder sted:

- (41) I "Dave" får præsidenten et slagtilfælde mens han piller ved sekretæren
(Korpus 2000)

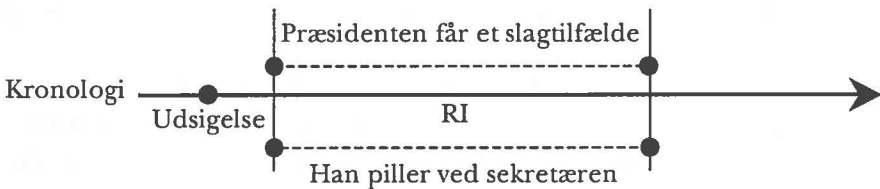

Fig. 7: *Mens*, model af eksempel (41)

Mens bevirker at den afsluttede oversætningsbegivenhed i (41) maksimalt kan udstrække sig fra starten til slutningen af ledsætningsbegivenheden, dvs. den kan også finde sted fx i en kort periode midt i forløbet.

Er der tale om en uafsluttet oversætningsbegivenhed, ser billedet anderledes ud:

- (42) Jeg er blevet opsagt med den begrundelse at jeg har deltaget i frivilligt arbejde mens jeg var syg
(www.kandu.dk)

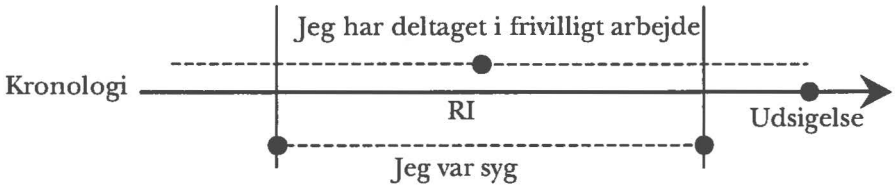

Fig. 8: *Mens*, model af eksempel (42)

I (42) er det ikke afgjort hvornår det frivillige arbejde er blevet indledt eller afsluttet, kun at det i en vis periode har foregået samtidigt med ledsætningsbegivenheden. Prikken i midten af oversætningsintervallet indikerer således at oversætningsbegivenheden har fundet sted inden for relationsintervallet. Oversætningsintervallet er derudover åbent i begge ender for at indikere at begivenheden kan være startet før relationsintervallet og sluttet efter det.

Både i (41) og (42) er ledsætningsbegivenhederne uafsluttede. *Mens* tvinger uafsluttedhed ned over enhver ledsætning, fx således at følgende omskrivning:

- (43) I "Dave" får præsidenten et slagtilfælde mens han åbner vinduet

har en uafsluttet ledsætningsbegivenhed på trods af at begivenheden i en selvstændig sætning ville være afsluttet. Denne egenskab ved *mens* betyder at ledsætningsbegivenhedens telicitet er irrelevant for temporaliteten.

Ligesom *før* er *mens* ikke underlagt nogen absolutte tempusrestriktioner, men på grund af simultaniteten er valgene af tempus i over- og ledsætning afhængige af hinanden. Som (42) illustrerer, går det an med præsens perfektum i oversætningen og præteritum i ledsætningen, men eftersom udsigelsen ikke kan placeres mellem to begivenheder der

ligger oven i hinanden, kan der ikke være uoverensstemmelse mellem simple tempora:

(44) *Jeg deltager i frivilligt arbejde mens jeg var syg

5.2. *Non-temporal funktion*

Ud over den temporale relation kan *mens* etablere en adversativ relation, idet ledsætningsbegivenheden fremstilles som en modsætning til oversætningsbegivenheden:

(45) Tatoveringen kan aflæses umiddelbart mens aflæsning af chippen kræver en såkaldt scanner
(Korpus 2000)

5.3. *Kriterier for temporal og non-temporal funktion*

Når den adversative funktion bruges, er *mens* ikke underlagt krav om tempusoverensstemmelse og simultanitet, og på den baggrund kan man i begrænset omfang opstille kriterier der adskiller de to funktioner fra hinanden.

Et kriterium for at *mens* kan få temporal funktion, er således at tempus er sammenfaldende i over- og ledsætning, eller der indgår en perfektumform i konstruktionen. Den non-temporale funktion (eller en meningsløs sætning) etableres i alle tilfælde når der er forskellige tempora i over- og ledsætning, men den kan også etableres alene ved at begivenhederne tolkes som værende i et modsætningsforhold. Negation og modale elementer er ligesom for *siden* ikke egentlige kriterier, men er gerne indikatorer på non-temporal funktion.

Mens er ligesom *siden* relativt tilbøjelig til at optræde non-temporalt. Den har dog en mere glidende overgang mellem de to funktioner end *siden*, og det er i relativt høj grad kontekstuelle faktorer der udpeger dens endelige funktion.

6. Konkluderende bemærkninger

Jeg har vist hvordan man kan inddele danske temporale konjunktioner efter to parametre. På den ene side kan de inddeles efter hvilken

kronologi de etablerer. De analyserede konjunktioner, *før*, *siden* og *mens*, er prototypiske, idet de repræsenterer hhv. de posteriore, de anteriore og de simultane konjunktioner. På den anden side kan de temporale konjunktioner inddeles efter hvilken type relation de skaber til oversætningen, og her er *før*, *siden* og *mens* også prototypiske, idet de repræsenterer hhv. typerne relationsgrænse, relationspunkt og relationsinterval. På den baggrund har jeg redegjort for de tre konjunktioners temporale og non-temporale funktioner og diskuteret hvorvidt der kan opstilles leksikalsk-grammatiske kriterier for de enkelte funktioner.

Det ser ikke ud til at man kan komme særlig langt ad rent strukturel vej. Fx er tempusoverensstemmelse ikke i sig selv en tilstrækkelig betingelse for at etablere en kausal *siden*-ledsætning, ligesom en oversætning i imperativ ikke i sig selv resulterer i en negativ final *før*-ledsætning. Til gengæld giver de detaljerede semantiske analyser mulighed for at identificere, eksplicite og forklare **nødvendige** betingelser for konjunktionernes forskellige funktioner, hvad enten betingelserne er af grammatisk, leksikalsk eller pragmatisk art.

Jeg finder den danske grammatiktraditions redegørelse for emnet utilfredsstillende, idet top-down-perspektivet synes at have låst analyserne fast i unødvendige generaliseringer. Alle andre temporale konjunktioner end *da*, *når* og *mens* er blevet mere eller mindre negligeret, og da disse tre konjunktioner alle har simultanitet som et definerende træk, savner analyserne repræsentativitet.

Jeg håber med denne artikel at have illustreret relevansen af at undersøge konjunktioner frem for blot ledsætninger, og at jeg har vist at de temporale konjunktioner fortjener større opmærksomhed end de hidtil har fået.

Henvisninger

- Diderichsen, P. (1971) [1946]. *Elementær dansk Grammatik* (5. udg.). København: Gyldendal.
- Dik, S. (1997). *The Theory of Functional Grammar, Part 2*, K. Hengeveld (red.). Berlin: Mouton de Gruyter.

- Edgren, E. (1971). *Temporal Clauses in English*, Studia Anglistica Upsaliensia 9, Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.
- Hansen, Aa. (1967). *Moderne Dansk*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, E. (1997). Kriterier for inddeling af ledsætninger, i P. Colliander og I. Korzen (red.). *Ny Forskning i Grammatik: Fællespublikation 5: Sophienbergssymposiet 1997*, 7-22. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2005). *Grammatik over det Danske Sprog, kap. 14: Ledsætninger*. Foreløbig udgave. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Heinämaa, O. (1978). *Semantics of English Temporal Connectives*. Indiana: Indiana University Linguistics Club.
- Hengeveld, K. (1998). Adverbial clauses in the Languages of Europe, i J. van der Auwera & D. P. Ó Baoill (red.). *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, 335-419. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Karttunen, L. (1974). Until, *Papers from the Tenth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 284-97. Chicago, Ill.: Chicago Linguistic Society.
- Mikkelsen, K. (1975) [1911]. *Dansk Ordføjningslære: med sproghistoriske tillæg: håndbog for viderekomne og lærere*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Quintero, M. J. P. (2002). Adverbial Subordination in English: A Functional Approach, *Language and Computers: Studies in Practical Linguistics No. 41*. Amsterdam.
- Ritchie, G. D. (1979). Temporal Clauses in English, *Theoretical Linguistics* 6 (1), 87-115.
- Therkelsen, R. (2003). The Functions of Danish Causal Conjunctions, i A. Dahl, K. Bentzen, P. Svenonius (red.). *Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics*, 446-56. Tromsø: University of Tromsø.
- Wiwel, H. G. (1901). *Synspunkter for Dansk Sproglære*. København: Det Nordiske Forlag.

